

13. Milliyetçilik

Bugünkü ders biraz çetrefilli bir konu hakkında. Milliyetçilik hakkında konuşacağım ve hemen farkedeceğiniz gibi şüpheli bir tavırla yapacağım bunu. Saldırgan milliyetçilik, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte yirminci yüzyılın iblislerinin ortaya çıkmasını sağladı; Savaşın akabinde daha tehlikeli iblisler meydana çıktı. Milliyetçilikle ilgili konuşacağım, biraz Fransa'dan bahsedeceğim ama daha ziyade pek fazla hesaba katılmayan yerlerle ilgili konuşacağım. Dostum Tim Synder'in çalışmasına dayanarak biraz Litvanya ve Beyaz Rusya hakkında konuşacağım, niçin milliyetçiliklerinin farklı olduğunu ve Beyaz Rusya'da on dokuzuncu yüzyılda neden hiç milliyetçilik olmadığını anlatacağım. Sonra da kitapta ele aldığım karşı bir örnek hakkında konuşacağım yani Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hakkında.

Komik olan şey, 1970'lerde hayal edilemezdi, bir gün geriye dönüp Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu, çok-dilli Habsburg rejimini yad edeceğinizi hayal edemezsiniz. Balkanlardaki korkunç olaylar bir çok tarihçiyi ve sosyal bilimciyi geriye dönerek bazı şeylerin nasıl olduğunu anlamaya çalışmaya sevk etti; I. Dünya Savaşı'nda yani savaşın sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun neden parçalandığını sormak yerine soruyu tersine çevirip "o kadar uzun süre bu imparatorluğu neyin birarada tuttuğunu" konuşmaya başladılar. İmparatorluğun sonunu getiren şeylerden bir tanesi, yani savaşın yanında, geniş imparatorluk toprakları üzerindeki etnik azınlıkların birbirleriyle yarışan milliyetçi iddialarıydı.

Bir hikaye ile başlamak istiyorum. 5-6 yıl önce okuduğum bir kitapla ilgili. Tarihsel çalışmaların da bir tarihi vardır; size bir kitabın hikayesini anlatacağım. Bununla nereye varacağımı göreceksiniz. Bu arada, içinizden birisi parlak bir fikirle ortaya çıkıp "derste bahsedeceğim kavramların listesini dersten önce gönderip gönderemeyeceğimi" soran bir elektronik mesaj attı. Bu gayet parlak bir fikir. Hiç düşünmemiştim. Dün gece bunu yaptım ama bu konuştuğumuz kitabı listeye dahil etmemişim. Her neyse, kitap, Anastasia Karakasidou'nun "*Fields of Wheat, Hills of Blood: Passages to Nationhood in Greek Macedonia, 1870-1990*" başlıklı kitabı. Tarihin de bir tarihçesi vardır derken şunu kastediyorum:

Bu kitapta, ailesinde hem Türk hem de Yunan kökleri olan bir antropolog, Makedonya'nın küçük bir bölgesiyle ilgili bir kitap yazıyor. Makedonya yüzyıllardır tartışma konusu olan bir yer. Oradan geçen bir ticaret yolu var. Makedonya'da Türkler vardı; Sırp'lar vardı, Bulgarlar, Makedonyalılar ve Yunanlılar vardı. Yüzyıllar boyunca birlikte geçinip gittiler; bildiğiniz gibi Balkanların bu kısmı geçmişte Osmanlı İmparatorluğu'nun elindeydi ve sonra bazı düzenlemeler ve Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı gibi savaşlar yüzünden el değiştirdi.

Esas olarak kitabın temel iddialarından bir tanesi bu bölgedeki halkların birbirleriyle iyi geçindiği; sonra, yavaş yavaş birbiriyle yarışan milliyetçi iddialar arasından biri, yani

Yunanlılarınki, Makedonya'nın bu kısmını büyük Yunanistan'ın parçası olarak görmeye başlıyor. Ne zaman “büyük Yunanistan” veya “büyük Sırbistan” veya “büyük Almanya” veya büyük her neyse duyarsanız dikkat edin. Bu şu demek, hayal dünyasında, milliyetçilerin özellikle saldırgan milliyetçilerin kafalarında, belli bir etnik grubun bazen de sadece azınlıkların bazı durumlarda da çoğunlukların büyük çoğunlukta olduğu yerler, söz konusu etnik gruba ait büyük devletin içine dahil edilmelidir. Mesela Kosova'yı ele alacak olursanız, Kosova'daki nüfusun yüzde seksenbeşi Arnavut Müslümanlardan oluşuyor. Kosova, Sırbistan'ın bir parçasıydı. Milosevic “büyük Sırbistan”dan bahsederken, onun için büyük Sırbistan, nüfusunun yüzde seksen beşi Sırp olmayan Kosova içinde olmadan olmazdı. Her neyse, bu başka bir hikaye.

Bahsettiğim kitapla ilgili ne olduğuna dönecek olursak, Makedonya'nın Yunan olduğu fikrinin bir kurgu, bir icat, Yunan milliyetçileri tarafından icat edilmiş bir kimlik olduğunu iddia eden bu kitap henüz daha yayınlanmadan, yayınevi, bilmem ne üniversitesi yayınları—konuşmam videoya çekildiği için hangisi olduğunu söylemem doğru olmaz—korktu ve bu kitabı yayınlamama kararı aldı. Bir noktada Yunan milliyetçilerinden “kitabı basarsanız, Avrupa'daki bürolarınızı bombalarız” diyen bir bomba tehdidi aldılar. Bunun için de korktular. Su katılmamış alçakça bir ödeleklik örneği göstererek kitabı basmaktan vaz geçtiler. Yazara bir mektup gönderiyorlar; kendisini tanımıyorum ama kitabı okudum. Muhteşem bir kitap; diyorlar ki “üzgünüz. Kitabınızı yayınlamayacağız. Maalesef, sözleşme olsun olmasın.” Sonra, Chicago University Press kitabı yayınladı; kitap çıktığında yazarı nefret dolu bir sürü mektup aldı. Hatta bir keresinde kalbinin olduğu yere Yunan bayrağının saplandığı bir de fotoğrafı postadan çıkmış. Bunlar bayağı ciddi tehditler.

Burada mesele Yunan milliyetçilerine ve Sırp milliyetçilerine yüklenme meselesi değil; Sırp milliyetçilerin geçen 10 yılda Balkanlar'da inanılmaz tahribat yaptıkları da su götürmez bir gerçektir. Ama burada söylemeye çalıştığım ulusal kimliklerin yaratıldığı noktasıdır. İcat edildikleridir. Bir şekilde hayal ürünüdürler. Bir tarihçi olarak üzerine kafa yoracağınız şeylerden bir tanesi bu kimliklerin nereden geldiğini anlamaya çalışmaktır. Dil önemli bir rol oynuyor. Eğer zamanımız olursa, çünkü bugün çok işimiz var, ama bu aslında bir dersten ziyade sohbet sayılır. Zamanımız olursa, Fransa örneğinde biraz dil konusuyla ilgili konuşabilirim. Ama bunu yaparken, milliyetçilik üzerine konuşan pek çok kişi gibi, ben de Benedict Anderson'un fikirlerinden, ve özellikle onun milliyetçilik ve ulusal öz-kimliğin “hayali cemaatler”i yansıttığı düşüncesinden yararlanıyorum.

En basit şekliyle, kendinizi falanca milliyetinin mensubu olarak kabul ediyorsanız, aslında bir takım bağlar yaratıyorsunuz; tanımadığınızı yani burada Connecticut'da oturuyor olmamıza rağmen, Portland, Oregon'da yaşayan, veya Albuquerque, New Mexico'da, veya New Jersey'de yaşayan insanlarla kurulan bağları kabulleniyorsunuz. Anderson'ın hikayesinin en faydalı yanlarından bir tanesi geriye dönüp milliyetçiliğin inşa edilmesi sürecine bakmamızı ve bir kez daha bilinen o eski hikayeyi görmemizi sağlaması. Ulusal kimliklerin oluşumundaki iki itici güç, devletler ve büyük-çaplı iktisadi değişim.

En azından iki derstir bir de İngiliz ulusal kimliğiyle ilgili konuştuğumuz diğer bir dersin bir kısmında anlattım— İngiliz olma düşüncesinin vaktinden önce geliştiğini söylemek dışında— kesinlikle bir daha bunun üstünde durmayacağım. En azından seçkinler için Fransız ulusal kimliğinin on sekizinci yüzyılın ortalarında şekillenmeye başladığı iddiasını şimdi daha rahat ifade edebiliriz. Gerçek sıcak bölgeleri, yirminci yüzyılın en sorunlu bölgelerini düşündüğümüzde, Birinci Dünya Savaşı'nın kökenlerine bakarsak—ki bunu önümüzdeki birkaç hafta boyunca daha yüksek sesle düşünerek yapacağız—aklımıza Doğu Avrupa, Orta Avrupa ve Balkanlar gelir.

Anlaşılması gereken nokta şudur, bu aslında demin bahsettiğimiz antropoloğun o muhteşem kitabıyla da gayet iyi bir bağlantı olacak, bir çok yerde on dokuzuncu yüzyılın ta sonlarına kadar bir ulusal kimlik fikri yoktu, yani Sloven olmak, Çek olmak, Hırvat olmak, Bulgar olmak, Ukraynalı veya Ruthenyalı olmak—son ikisi esas olarak aynı şeyler. Avrupa'da 1880'lerden 1914'e kadarki dönemde olan bitenlerin bir kısmı, dünyanın bu kısmında birbirleriyle rekabet içinde olan ve kendilerine ait bir devlet talep eden etnik ulusal kimliklerin ortaya çıkışıyla birlikte düşünüldüğünde bu durum, tabiri caizse, tırnak içinde inanılmaz bir ilerleme sayılmalıdır.

1914 Haziran'ının sonlarında 16 yaşında silahlı bir Sırp milliyetçisi, bir keresinde oraya ayağımı basmıştım, ama artık yoklar—ayağım yerinde duruyor ama bütün o bombalamadan sonra Sarajevo'daki merdivenlerin yerinde yeller esiyor, Princip'in Arşidük Franz Ferdinand'ı vurduğu yerdeki—bu suikast, diplomatik ittifakların da işin içine girmesiyle Birinci Dünya Savaşı'na yol açtı. Sırp seçkinler arasında bir milliyetçi bilinç olmasına rağmen, böyle bir adamın on dokuzuncu yüzyılın ortalarında bulunması söz konusu olamazdı. Size Anderson'dan aldığım bugün etnik ulusal devletlerle özdeşleştirmemizin gayet normal olduğu dillerde basılmış ilk sözlüklerden bazı örnekler vereceğim. Aslında, bu dillerin bazılarının on dokuzuncu yüzyılın ortalarına değin kendi yazılı sözlükleri falan yoktu. Bu çok uzun bir zaman önce değil. Milliyetçilik inşa edilmek zorunda. Bir öz-kimlik duygusu oluşturulmak zorunda. Hakkında konuşmak istediğim şey bu işte.

Başlangıçta bazı şeyleri belirtmekte fayda var. Fransız Devrimi'nden dolayı ve Avrupa'da ve başka yerlerde parlamenter rejimin ve demokrasilerin gelişmesi yüzünden, şunu düşünmek gayet normal: “Ulusal öz bilinç ulusal devlet arzu etmek demek ve bunu bir monarşi ile sağlamak mümkün değil.” Bu tam olarak doğru bir şey değil. Bunda Amerika Birleşik Devletleri'nin deneyiminin etkisi var. Amerika'da, onüç kolonide (Bağımsızlık Bildirgesi'yle Büyük Britanya Krallığı'na karşı bağımsızlıklarını ilan eden 13 Britanya kolonisi), on üç koloninin dili ağırlıklı olarak İngilizce'ydi. 1776'da isyan ediyorlar ve bütün bunlar her ne hikmetse bir monarşiye sahip olan İngilizce konuşan halklara karşı gerçekleşiyor. Yani “temsiliyet olmadan vergi yok” gerçekten bir tür monarşi karşıtı düşünce haline geliyor.

İspanyolları, Latin Amerika'daki İspanya karşıtı isyanları ele alacak olursanız, orada da isyanlar—İspanyolca konuşmayan milyonlarca yerli halk olmasına rağmen—aynı şekilde, bu da İspanyolca konuşanların İspanya'daki İspanyolca konuşan bir monarşiye karşı isyanıydı. On dokuzuncu yüzyılın sonundaki gerçekten aşırı etnik milliyetçiliği düşünürseniz, dünyayı I.

Dünya Savaşı dediğimiz kargaşanın içine doğru iten iki devleti düşünecek olursanız; parmağınızı Rusya ve Almanya'ya tutmanız gerekir. Mesela, bu filmi biraz ileriye sarmak gibi olacak ama, Rus çarları tarafından yürütülen Ruslaştırma kampanyası—ki Rus olmayan azınlıklara karşı vahşiyane bir hareketti—kısmen Rusya İmparatorluğu içinde mesela 1831 ve 1863'de baş kaldıran ve üzüm gibi ezilen Polonyalıların isyanlarına karşı bir tepkiydi. 1863'de Alman şansölyesi Bismark, Polonyalı isyancıları bastıracağı için Çar'ı tebrik ediyor. Ama Ruslaştırma kampanyası, Rus ulusal kimliğinin yeniden icat edilmesi sürecinin bir parçasıydı.

Büyük Petro hakkında konuşurken, onu nasıl kendini büyük bir Rus vatanseveri olarak gördüğünden bahsetmiştim. Gerçekten, saldırgan Rus milliyetçiliği, Ruslaştırma kampanyaları sırasında planlı bir şekilde hedeflerini seçmiştir. Büyük pogromlar, Odesa ve Kırım'da ve başka yerlerde Yahudilere karşı girişilen toplu katliamlar, daha sonra Rus Devrimi'ne geldiğimizde hakkında konuşacağımız Rus Çarı II. Nikolas tarafından alkışlanmıştır; kendisi Yahudilerin gerçek Ruslar tarafından öldüresiye dövülmelerini sağlıklı bir şey olarak görmüştür. Bu onun Ruslaştırma kampanyasının bir parçasıydı.

Almanya'ya gelecek olursak, büyük ve süratli savaş gemilerinin falan üstünde daha önce dediğim gibi şampanya, yok yok şampanya değil, Riesling şişeleri kıran, çılgın, başarısız II. Wilhelm var. Hiç kimse, samimiyetsiz bir şekilde “Bir numaralı Alman” falan olduğunu söyleyip duran Kayser II. Wilhelm'den daha saldırgan bir milliyetçi olamaz. Güçlü ulusal kimliğin muhakkak parlamenter bir sonucu olacağı fikrinden kurtulabiliriz. İngiltere örneğinde, İngiltere hakkında fazla konuşmayacağız, ama İngiltere'nin durumu da oldukça ilginç. Orada gerçek güce sahip bir monarşi var. Viktorya, İngiltere vatandaşlarının hayalinde istikrarı ve İngiliz İmparatorluğu'nun anayasal olarak tasfiyesini temsil ediyor. Yine de birkaç noktayı belirtmekte fayda var.

Dil, bütün bu olan bitenlerde önemli, ama her zaman değil. Eğer vaktimiz olursa, daha sonra bir İsviçre örneği vereceğim. Esas olarak, Rus ve Alman milliyetçiliği, Fransız milliyetçiliği ve hatta Castille'in hâkim durumundan dolayı İspanyol milliyetçiliği örneklerinde, geriye dönüp baktığımızda hâlihazırda var olan bazı ulusal dillerin kullanılarak, ulusal halkların öz kimlikleriyle özdeşleştiğini görüyoruz. Latince esas olan dildi. Latince bilimin, diplomasinin, herşeyin diliydi. Bilimsel devrimlerin ilgi çekici ve önemli olan yanı konuşulan dillerin bilimsel keşifleri duyurmanın bir yolu olarak kullanılmaya başlamasıdır. Bununla ilgili olarak kitabın bu bölümünde bir parça bir şeyler var. Kesinlikle, dil, ulusal öz-kimlikle yakından bağlantılıdır.

Milliyetçiliğin en saldırgan ve en kaba olduğu zamanlardan biri, seçkinler tarafından kışkırtılıp, tahrik edilen ve gaza getirilen sıradan insanların aynı dili konuşmayan ve bir şekilde hayal edilen cemaatin parçası olmayan insanları tespit etmeye başladığı zamandır. Bunun en açık örneği 1919'daki Versay Antlaşması'ndan ve Paris banliyölerinin adı verilen diğer antlaşmalardan sonra Romanya'nın içinde bırakılan ve dışlanmış muamelesi gören bütün Macarlardır. Romanya'da rezil Çavuşeskuların diktatörlüğünün sonunu getiren 1989'daki devrimin köklerinde bile oldukça önemlidir.

İspanya'ya karşı baş kaldıran Latin Amerika ve İngilizlere karşı ayaklanan Amerikalıların durumlarını hariç tutacak olursak, bu dillerin gelişimi ve dillerin ve kimliklerinin bu hayal edilen cemaatle birlikte kullanımı da bu sürecin çok önemli bir parçasıdır. Bu gelişmeyle birlikte vatandaş olma kavramı da gelişiyor. Fransız Devrimi'nin bu kadar önemli olmasının sebeplerinden birisi budur. Artık kralın tebaası değilsin; vatandaşsın, Fransızca erkeksen citoyen kadınsan citoyenne'sin. Vatandaşlık bu tür bir dil yönüne de sahip. Fransız devrimi sırasında Abbé Grégoire isminde devrimci bir papaz vardı. Sanıyorum ondan kitapta bahsediyorum. Bütün bu bölgesel dillerin üzümler gibi sıkılması gerektiğini düşünüyordu; çünkü bunlar bir şekilde gerçek bir Fransız ulusal kimliğinin önünde engel teşkil ediyorlardı.

Dil böyle karışık bir mesele. Bazı açılardan karşı bir örnek olan İtalya örneğinde; sanıyorum bunu daha önce söyledim ve doğru. İtalya'nın birleşmesi sırasında, İtalya'nın yani çizmenin tamamının ve Sicilya'nın nüfusunun ancak yüzde dört veya beşi bugün İtalyanca olarak kabul edilen dili konuşuyordu. Fransa'nın durumu, ki hakkında daha fazla bilgim var, eşit derece ilginç; çünkü Fransız Devrimi sırasında Fransız nüfusunun yarısı Fransızca bilmiyordu. Çok fazla çift dillilik vardı ama Fransızca konuşmuyorlardı. Eğer bir Fransa haritası hayal edecek olursanız, sanıyorum bunun üzerinden daha önce çok süratli bir şekilde gitmiştim, ama bir Fransa haritası hayal edecek olursanız, ve en yukarıdan başlayacak olursanız, Dunkirk'te ve bunun gibi yerlerde Felemenkçe konuşuyorlardı. Alsace'a ve Lorraine'in büyük bir bölümüne doğru gittiğinizde, orada Almanca'nın bir lehçesi konuşuluyordu. Bu dil I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasına kadar çoğunluğun dili olarak kaldı.

Fransızların nasıl Almanca'dan kurtulmaya çalıştıkları başka bir hikaye; bu, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın hezimetini çerçevesinde bile bir tür ulusal saldırganlık sayılır. Daha güneye doğru gittiğinizde, Savoy'a giderken; bunu yazmayın, ama Savoy Fransa'ya 1860 yılında bağlandı. İnsanlar esas olarak Piedmontece konuşuyordu; bu kuzey İtalya'da, İtalya'nın en güçlü devleti Piedmont Sardunya'da konuşulan dildi. Sonra aşağı doğru gidiyorsunuz ve ne konuşuyorlardı? Provençalce konuşuyorlardı. Provençal, Jean de Florette ve Manon des Sources'daki gibi; bu Provençalli şairler Les Baux diye bir yerde kuruyorlar ve oradaki soğuk rüzgarlarda donarken birbirlerine Provençalce şiirler okuyorlar. Sonra Languedoc'a gidiyorsunuz; orada bir Oc dili olan Occitanca konuşulurdu. Bir güney Fransa dili. Yazılı bir dil. Katalonya'ya gidiyorsunuz, orada Katalanca konuşulurdu. Çok şaşırtıcı bir durum değil. Bask bölgesine gidiyorsunuz, Fince ve Macarca'ya uzaktan bağı olan Bask dili konuşuyorlar. Gerçekten bilmiyoruz. Kuzeye gidecek olursanız, orada Gasconca konuşuyorlar. Brittany'ye giderseniz, Fransızca ile hiç bir alakası olmayan Bretonca konuşuyorlar.

Dili olmayan yerlerde bile lehçeler (patois) vardı. Lehçe (Patois) bir parça aşağılayıcı bir terim. "Evet lehçe konuşuyorlar". Diğer bir deyişle, gerçekten Fransızca konuşmuyorlar. Orta Fransa'da bir lehçe konuşuyorlardı. Limousin'de bununla bağlantılı olan başka bir lehçe konuşuluyordu. Loire Vadisi'nde bile halk lehçe konuşuyordu. Bu onları sonsuz bir geri kalmışlığa mahkum etmedi. Denilebilir ki, Fransız ulusal kimliğinin inşasında, çok zaman önce, rahmetli arkadaşım Eugen Weber'in bütün Fransız ulusal kimliğinin demiryolları, zorunlu askerlik ve eğitimden dolayı 1880 ile 1910 tarihleri arasında inşa edildiğine dair bir

iddiası vardı. Demiryolları, zorunlu askerlik sistemi ve eğitim. Bunun nasıl işlediğini görmek çok zor değil. Aslında bu şanlı ülkenin karmaşıklıklarından birini gözden kaçırmış. Bu da Bretonlu askerlerin birçoğunun siperlere gidene değin Fransızca öğrenmedikleridir; bunlar eğer şansları yaver gidip I.Dünya Savaşı'ndan sağ çıkmayı becerebildilerse 1920'lerde ve 1930'larda hala Bretonca konuşuyorlardı. Brittany'de hala Bretonca konuşan ve Fransızcaya hâkimiyetleri biraz sorunlu olan yaşlı teyzelere rastlayabilirsiniz.

Korsika'da hala Korsikaca konuşan pek çok insan var. Fransız olduklarını hissedebilirler de hissetmeyebilirler de. Çift dillilik, küçük bir yan bilgi olarak, hayatımın neredeyse yarısını geçirdiğim köyde, son yirmi beş yıldır falan, halk 1930'larda Fransızca değil lehçe konuşurdu. Bu şimdi kayboldu gibi. Bizim eski dostlarımız lehçeyi anlıyor ama konuşamıyorlar. Bir kitaptan bir kısım almıştım ve lehçe ile yazılmış olan kısmın doğru olduğundan emin olmak için birisine ihtiyacım oldu. Onu ben yazmış falan değilim, bir yerden almıştım. Arkadaşım, benim Boule ortağım Lulu, anne babası bu dili ana dilleri olarak konuşuyorlardı ama düzeltme yapamadılar.

Bu diller kaybolup gidiyor. Bütün bunlardan söylemeye çalıştığım, şimdi ulusal öz kimlik hakkında ne kadar öğrenirsek, birden fazla kimlik sahibi olmak bir o kadar daha olasılık dahilinde. “Kimsin?” diye sormak da bir tür inanç sıçraması. Kim olduklarını sen soruyorsun. “Evet, ben Almanım” veya “ben Fransızım” diyecekleri ilk şey olacak. “Bu köydenim” veya “bu ailedenim”, veya “bu bölgedenim” veya “Katoliğim” veya Protestanım, veya Yahudiyim, veya Müslümanım, bunun gibi bazı cevaplar. Fakat milliyetçiliği düşündüğümüzde, bu dillerin seçkinler için öncelikli olarak motor vazifesi gördüğü, sonra da sıradan insanların devletlerin hudutlarını kendi etnisitelerini yansıtacak şekilde çizilmesini talep ettiği aklımıza gelir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Versay Antlaşması'nda bu lanet milliyetçilik meselesinden dolayı savaşa gitmişsin. Milyonlarca insan ölmüş; hem de berbat şekilde ölmüş—gaz ve başka şeyler, alev makineleri, makineli tüfekler ve hakkında konuşacağımız bütün bu şeyler. Yani diyorlar ki; “bu insanların etrafında sınırları çizerek ve herkese bir devlet verecek olursak, bu iyi olur. Bundan sonra savaş falan artık olmaz.” Böylece, bütün büyük haritaları alıp haritacıları topluyorlar, dört imparatorluğun yıkılmasından sonra bu devletlerin sınırlarını çizmeye çalışıyorlar. Bu işe yaramıyor. Bunu yapamıyorsun. Kazananlar var; kaybedenler var. Eğer Macaristan gibi kaybedenleri cezalandıracaksan, Macaristan gibi küçük bir ülkenin nüfusunun büyük bir kısmını sınırlarının ötesinde bırakırsın. Bu insanlar da buldukları yerin Macaristan'ın bir parçası olmasını hayal eder veya onlar için artık hiçbir şeyin olmadığı Macaristan'da yeniden yaşamak isterler.

Ancak, hakkında konuştuğumuz ve başlamış olduğum dönemde seçkinlerin harekete geçerek şunu söylediklerini görüyoruz “Hay Allah; Kendi devletimize ihtiyacımız var.” Size bir veya iki ders önce söylediğim bir cümleyi hatırlayın, bütün bu Çekler 1848 yılında böyle bir odada birlikte oturuyor; o kadar da güzel değil. Diyorlar ki “Eğer tavan aşağı inerse, bu Çek ulusal hareketinin sonu olur.” Halkın bahar mevsimi olan 1848 ile 1914 arasında, sadece bir kaç on yıl öncesine kadar Sloven, Slovak, Hırvat veya her neyse olmak falan konusunda zerre kadar

fikri olmayan milyonlarcası. Bu insanlar bir anda ulusal taleplerde bulunmaya başlıyorlar veya kendi ayrı devletlerine sahip olmak istiyorlar; bunu da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu çerçevesinde veya ondan bağımsız olarak istiyorlar. Bu insanlardan biri de 16 yaşındaki Princip isminde bir çocuk; arabası Sarajevo’da yanlış bir sokağa geri geri giren Frans Ferdinand ve karısının beynini patlatıyor; Princip’in bazı arkadaşları da bu arada aynı şeyi yapmak için orada. Bu da işte bu tür şeylerle ilgili düşünmenin bir tür yolu.

İzin verirseniz size şimdi yazdığım örneklerden birkaçını vereyim. Ukrayna büyük bir ülke, büyük ve önemli bir ülke; Kırım’ı aldığı için Rusya ile çekişmeli bir ilişkisi var, Rusya şimdi Kırım’ı geri almak istiyor. Tartışmalı bir ilişki olmasının diğer bir sebebi de Ukrayna’da yaşayan Rusların sayısı. Ukraynalılar için, Ukrayna’nın daima var olduğu noktası su götürmez bir gerçek. İlk Ukraynaca gramer kitabı, bu Ukraynalıları veya birilerini rencide etmek için değil, ama 1311 veya 1511 yılında değil 1819 yılında basıldı. İlk Çek-Almanca sözlük—eğer bir ulusal kimlik sahibi olmak istiyorsan, bir sözlüğün olmalı ki Almanca ve Çekce arasında bir şeyleri tercüme edebilmek mümkün olsun. Bu uzun sürmüş bir yayınlama süreci. 1935’den 1939’a A’dan Z’ye kadar basılması sürüyor. İlk Çek ulusal örgütü, az önce anlattığım, 1846’da kuruluyor. Bu bayağı yakın bir dönem.

İlk Norveççe gramer kitabı, ki Norveççe’yi İsveççe ve Danimarkaca’dan farklı bir dil ve farklı bir kimlik olarak ayrıştırıyor, 1848’e kadar ortalıkta yok. Norveççe ve Danimarkaca arasındaki ayrımı yaratacak ilk sözlük ancak 1850’de çıkıyor. Ulusal kimliğin inşası dediğimde bunu kast ediyorum. Hayal edilen cemaatin bir parçası olduğunuza dair bir hissin olması lazım. Bunu söyledikten sonra, karşı bir örnekle ilgili konuşmadan önce, şöyle yapmama izin verin. Neden olmasın? Bu noktayı daha anlaşılır kılmak umuduyla size bir iki örnek daha vereyim.. Bunu yaparken Timothy Snyder’dan yararlanacağım. Litvanya milliyetçiliğinin niçin on dokuzuncu yüzyılın sonlarında geliştiğine bakalım.

Litvanya’yı biliyorsunuz; başkenti Vilnius; NBA’de de oynamış Sabonis gibi iri uzun basketbolcuları var. Niçin Litvanya milliyetçiliği süratli bir şekilde gelişiyor; ama ancak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında; Beyaz Rus milliyetçiliği 1920, 1930’lara kadar hiçbir surette gelişmiyor? Şimdi büyük Beyaz Rusya var; ben Polonya’daydım. Polonya’da farklı kereler bulundum. Beyaz Ruslarla büyük bir akşam yemeğine katıldım; bir çoğu muhalif ve Beyaz Rusya’nın tarihini konuşmak için orada bulunuyorlardı; bunların hiçbiri Beyaz Rusya’nın 1930’lara kadar bir öz kimliği olduğu iddiasında bulunamıyordu. Ama Litvanya vardı. Litvanya, Polonya-Litvanya milletler topluluğunun bir parçasıydı. Bu topluluk 1795’de Polonya’nın son paylaşımına kadar varlığın korudu; sonra Polonya, Büyük Güçler tarafından kıtır kıtır yendi yani Fransızca deyimle bouffé.

Bu insanlar kim olduklarını düşünüyorlardı? Polonyalı olduklarını zannediyorlar. Kendilerini Polonyalı olarak kabul ediyorlar. Polonyalılar milliyetçilik için bir temele sahipler. Yazılı bir dilleri var. Chopin gibi kahramanları var. Chopin, Paris’e Rus baskısından kaçan bir mülteci olarak gitmedi. Müzik kariyerini daha ileriye taşımak için gitti. Her neyse, Polonya ulusal temalarıyla, folkloruyla alakası olan pek çok şey yazdı. Litvanyalı dükler, büyük dükler vardı ama Litvanyacayı bir dil olarak kabul etmiyorlardı. Bir yerlere gelmek istediklerinde

kendilerini Polonyalı olarak yutturuyorlardı. Pilsudski, 1920 ve 1930’larda birbiri ardına Avrupa devletleri otoriter rejimler benimserken, Polonya cumhuriyetini kim yıktı sorusuna geldiğimizde geri geleceğimiz bir isim. Pilsudski, Polonya ordusunun I. Dünya Savaşı’nın sonunda Rus ordusunu hayretler uyandırıcı o tarihsel anda geriye püskürttüğü Vistula Nehri mucizesinin kahramanıydı. Pilsudski, kendisi bir Litvanyalıydı. Litvanyaca diye bir dil vardı ancak sadece seçkinler tarafından konuşuluyordu.

Litvanyaca dilini kim konuşuyordu? Köylüler tarafından konuşuluyordu. On dokuzuncu yüzyılın sonunda, birden bire bütün bu Litvanyalı aydınları ve büyük dükleri, papazları ve farklı insanları şunu derken buluyorsunuz: “Bir dakika. Biz Litvanyalıyız ve bundan da mutluyuz; Litvanya köylüleri dilimiz korumuş.” Litvanyaca konuşan son Litvanyalı dük, Tim Snyder’ın bana verdiği bilgiye göre, Kolomb Amerika’yı keşfetmeden ölmüştü. Bazıları diyebilir ki: “Bu Litvanyalı köylüleri, artık ayak takımı olarak görmeyeceğiz. Bizim için dilimizi korumuşlar.” Birden bire, Litvanyaca’da yazan şairler ortaya çıkıyor. Litvanyalı olarak görülmek artık utanç verici bir şey değil. Bu şairlerden bir tanesi, 1899’da ölmüş olan Kudirka diye birisi; okulda henüz küçük akıllı bir Litvanyalı çocuk olduğu günleri hatırlayıp, “Kendimi koruma içgüdüm bana Litvanyaca konuşmamam gerektiğini ve babamın kaba saba köylü paltosu giyip sadece Litvanyaca konuşabildiğinin farkına kimse varmasın diye çaba sarfetmemi söyledi. Berbat bir şekilde konuşmama rağmen Polonyaca konuşmak için elimden geleni yaptım.”

Polonyaca müthiş zor bir dil. Çok çetrefilli. Kelimeler hiçbir zaman senin zannettiğin şekilde telaffuz edilmiyor. Polonyaca kelimeler öğrenmek konusunda çok iyi değilim. “Babam ve diğer akrabalarım beni ziyaret ettiği zaman, öğrenci arkadaşlar ve birilerinin beni seyrettiklerini görebildiğimde onlardan uzak durmaya çalıştım.” Köken olarak Litvanyalı olmaktan ve Litvanyalı bir köylünün çocuğu olmaktan utanıyordu. “Onlarla rahatça konuşabildiğim tek zaman yalnız olduğumuz ve dışarıda olduğumuz zamandı. Kendimi bir Polonyalı ve böylece bir beyefendi olarak görüyordum. Polonyalı ruhunu özümsemiştim.” Yüzyılın sonlarında kendini bir Litvanyalı olarak görüyor. Kendisi Litvanya milliyetçiliğini teşvik eden ve benimsenmesi için çabalayan insanlardan birisi. Bu fiziksel olarak nasıl oluyor? Bir gün uyanıp şunu demiyorsunuz: “Dün Polonyalı ve Çar’ın tebaasından biriydim; çünkü Polonya, Prusya, Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında bölünmüştü. Eğer Rusya’nın Polonya Kongresi dedikleri kısmındaysan bugün birdenbire Litvanyalıyım. Bu nasıl oluyor? Çünkü Litvanya, Almanya’nın hemen yanında. Bu, Aydınlanma ile ilgili olarak söylediklerimi tekrar düşünmenizi sağlayacak bir şey.

Litvanyaca pek çok yazın Litvanya’ya kaçak yollarla girdi. Bunun için Litvanya’ya giren Litvanyaca literatürün çılğınca bir bolluğu var; bildiğiniz gibi Litvanya bağımsız değildi. Rus İmparatorluğu’nun bir parçasıydı. Başka bir sebep daha var; Rus İmparatorluk Gizli Polisi, onlar için gerçekten endişe verici olanlar. Polonyalılarla ilgili endişeleri var; çünkü Polonyalılar 1831 ve 1863’de başkaldırmış. “Hey, ben Polonyalıyım. Bir Polonya devleti istiyorum.” diyen insanların peşindeler. Pek dikkat etmiyorlar. Kendi öz kimliklerini keşfeden, kendi öz kimliklerini inşa eden Litvanyalıları umursamıyorlar. Niçin bu Beyaz

Rusya’da olmuyor? Bununla ilgili daha fazla konuşmak için vaktimiz yok; ama önemli olan Beyaz Rusya’nın o zamanlar her yerde çok uzakta olduğu gerçeğidir.

Beyaz Rusya’da Beyaz Rusça’yı benimseyen bir seçkin grubu falan yok. Dil, esasen var olmayan ve en azından I. Dünya Savaşı’nın sonrasına kadar var olmayacak olan ulusal öz kimliğin bir parçası olarak görülmemiş. Şimdi Litvanyalılar ülkeleriyle ilgili geriye dönüp baktıklarında sanki Litvanya daima böyle bir öz kimliğe sahipmiş gibi düşünüyorlardır. Parçası olduğu Polonya-Litvanya Milletler Topluluğu esasen bir Polonya girişimidir; bölgesel bir şey olup iki halkın katılımıyla ortaklaşa kurdukları bir şeydi. Dahası, Beyaz Rusların kendi dillerinde bir şey basmalarına izin verilmiyordu. Halbu ki, Litvanyalı papazlar Litvanyaca vaazlar vermeye başlamıştı ve bütün bu yazılı malzeme konuşma dilinde çıkıyordu. Kimse kilisede Beyaz Rusça okumuyordu. Ortalıkta “bu bizim dilimizdir” diyecek bir papaz falan da yoktu. Okuryazar Beyaz Ruslar, Polonyaca veya Rusça veya her dilde de okuyabiliyorlardı ama çoğu zaman Beyaz Rusçayı hiç okuyamıyorlardı.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, diğer halklar ısrarla “Biz Sloveniz”, “Biz şu veya buyuz” demeye başladıklarında, Beyaz Rusça konuşanlar eğer Ortodoks Hıristiyanlar ise kendilerine Rus demeye başladılar. Eğer Katolik inancına sahipse kendilerine Polonyalı diyorlardı. “Rusya İmparatorluğu’nda yaşıyoruz ve biz buyuz” diyorlardı. Beyaz Rusyalı olmak diye bir his yoktu. Bunun farklı sonuçları oldu. Bunu söyledikten sonra oraya geleceğiz. Size bir örnek daha vereyim. Ulusal bir kimliğe sahip olurken aynı zamanda birden fazla dilin konuşulabileceğini en azından anlamanızı sağlayacak bir tarih bulmak istiyorum. Karmaşık bir mesele. Zannedirim en ilginç örnek hakkında konuşmak için çok vaktimiz olmayacak Belçika olurdu.

Belçika’da Brüksel’deki Belçika Kültür Bakanlığı’nda çalışan bir arkadaşım var. Aşağı yukarı yedi yıl önce Belçika’nın önümüzdeki on yılda var olup olamayacağını ne düşünüyorsun?” diye sordum. “Umarım olmaz” dedi. Bu adam, Belçika Kültür Bakanlığı için çalışıyor. Bu esasen kuzeyde ve doğuda ama özellikle Belçika’nın kuzey bölgelerinde yaşayan, daha zengin ve sayıca daha fazla olan, neredeyse toplam nüfusun yüzde elli beşini oluşturan Flamanların diğerleriyle aralarındaki derin husumeti yansıtıyor. Onların gerginlikleri Walloonlarla; bunlar da Fransızca konuşan, Liège ve Arlon ve civarıyla ve teknik olarak Flaman bölgesinin parçası olan Brüksel’de yaşayanlar. Bürokratik sebeplerle ve Brüksel en önemli şehir olduğu için, burası Flamanların öfkeyle muhalefet ettikleri bir tür üçüncü yer olmuş ve burada ciddi gerginlikler var.

Eğer Fransızca olarak Bruges’e giden trenin saat kaçta olduğunu soracak olursanız , size cevap vermezler. Çok iyi bildikleri halde. Hepsi değil; ama bunlar ciddi gerginlikler ve bunları şiddetlendiren noktalardan bir tanesi cevap verecek birilerinin olacağı gerçeği; aşırı sağcılık gerçekten Flaman öz-kimliğiyle bağlantılı. Bir de Belçika’nın Walloon kısmı esasen pas kemeri ve Flaman kısmı karşılaştırıldığında oldukça zengin kalıyor. Yine de 1831’e, 1830 ve 1831 devrimine kadar hukuki olarak var olmayan Belçika hâlâ yerinde duruyor. Bu arada, Eupen diye bir kasabanın civarında yaşayan ve Almanca konuşan Versay’dan sonra eklenmiş yüzde beşlik bir kesim de var. Böyle bir durum. Belçika hâlâ yerinde duruyor.

Ben Belçika'dayken, çok sık gidiyorum, bütün karmaşıklığını falan göz önünde bulundurarak “şimdi burası gerçek Avrupa” diye düşünüyorum. İki taraf da anlayışlı ise tek baskın bir dil olmaksızın ulusal bir kimliğe sahip olabilirsin. Size çabucak başka bir örnek vereyim; sonra da A-M imparatorluğu'na geçebiliriz; bu bir kısaltma. Avusturya-Macaristan demek yerine. Vakitten tasarruf etmemiz gerekiyor, bunu için “A-M” İmparatorluğu. Ya İsviçre'nin durumuyla ilgili ne diyebiliriz? İsviçre orada duruyor. Eğer istatistikleri doğru hatırlıyorsam, Fransızca konuşan nüfus yüzde yirmi iki gibi bir şey. Almanca konuşan veya İsviçre Almancası konuşan belki yüzde yetmiş bir gibi bir şey. Yüzde beşlik İtalyanca konuşan bir nüfus var. Romansch diye diğer bir dil var; bunu da birkaç yüz bin kişi konuşuyor. Bu hâlihazırda üç dil yapıyor; Cenevre'nin uluslararası rolü sebebiyle artı İngilizce ki İsviçre'de ana veya tanınan dördüncü dil konumunda.

İsviçre şimdi öyle zengin ve çikolata ile dolu, bankalarla dolu, saatler ve başka şeylerle dolu bir yer ki. Herkesin trilli şarkı söylediği (yodeling), ineklerin ortalıkta koşturduğu, herkesin mutlu mesut olduğu ve gölden çıkan levrekleri yediğini zannediyorsunuz. Ama İsviçreliler hep bir ulus oldukları hissini yaratmak durumundalar. Henüz yaratabilmiş değiller. İsviçre'nin merkezi olmayan federalist yapısı hep orada duruyor. Reformasyon sırasında birinin İsviçreli olmaya başlaması demek, derebeylerin taleplerini reddedip, onların dayattıkları dini kabul etmemesi, eğer Katolik bir bölgedeyse Protestanlığa, Protestan bir bölgedeyse Katolikliğe geçmesi anlamına geliyordu. İsviçreliler başarılı paralı asker ve çiftçilerdi. Ama İsviçre en son savaşını on dokuzuncu yüzyılın başlarında yaptı; ondan beri tarafsız bir ülke. Çok karışık bir hikaye; II. Dünya Savaşı'nda İsviçre'de ne olduğu. Çok trajik bir şey.

İsviçreliler o kadar çok Yahudiyi sınırda geri çevirdiler ve Almanya'ya geri gönderdiler ki ve Nazi parasını akladılar falan. İsviçre'ye pislik falan atmıyorum; onların tarafsızlığı konusu karışık bir hikaye. 1891 yılında İsviçre konfederasyonun altı yüzüncü yıldönümünde İsviçre'nin 1291 yılında kurulduğu kararını aldılar. Bir sürü insan ineklerin falan arasında biraraya geldi, çikolata ve ne buldularsa yediler, ve İsviçre olduklarının duyurusunu yaptılar. Burada tekrar Anderson'un hayali cemaatten neyi kastettiğini görüyoruz; bir tarih icat ediyorsun ve “bu zamandan beri böyleyiz ve yapılacak başka bir şey yok” diyorsun. Eğer bir sürü farklı dil varsa ve bu diller Fransızca ve Felemenkçe kadar birbirlerinden çok uzak değillerse, aslında öyleler çünkü Felemenkçe gerçekten Almanca'nın bir lehçesi, her ne kadar Hollandalılar bunu öyle görmeseler de. Her şeye rağmen, İsviçreliler birbirlerinin dilini öğrenmek konusunda kesinlikle Fransızca konuşanların Felemenkçe öğrenmelerinden—ki onu imkansız bir şey olarak görüyorlar ve çocuklarını okulda falan öğrenmek zorunda kalmaları fikrinden nefret ediyorlar—daha iyiler. Bütün bunlar fazlasıyla karışık işler. Yani bu cemaati hayal ediyorlar; o da var oluyor.

İsviçre varlığını sürdürüyor. Bütün o farklı dillere rağmen insanların bir İsviçreli olma hissi var. Ekonomik farklılıklar yok. Esasen, şehirli-kırsal farklılığı var ama bunun—Brüksel'i bir kenara atacak olursanız—Belçika'nın Felemenk bölgeleriyle, Fransız bölgeleri arasındaki farkla uzaktan yakından bir alakası yok. Bana verilen son beş dakika yedi saniyede bitirmeye çalışayım. Daha sonra okuyabileceğiniz bir karşı örnek vereyim. Başlangıçta dedim ki;

Balkanlarda yaşanan korkunç durumun da etkisiyle, bazılarınız bunu hatırlayacak yaşta bile değilsiniz, kesinlikle değil, tanırım, ama ben öyleyim; 1990'ların sonunda bütün o olan bitenler. Bütün o katliamları falan belki hatırlayabilirsiniz.

Ders saatinin başında, elli dakikanın başlarında insanların şimdi özlemle geriye dönüp baktıklarını söyledim. Diyorlar ki: “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, gerçekten çok uzun bir zaman sürdü.” On beş büyük ulus vardı. Bir tür dengeleyici oyun gibi bir şey. 1867’de çiftbaşlı bir monarşi oluyor; Macarlar aşağı yukarı eşit haklara sahip oluyorlar. Bir tarafta Avusturya bir tarafta Macaristan var. Ama bir yandan da on üç ayrı halk var; İmparatorluk içinde yaşayan en az on üç halk. Kendi asilleri olan Hırvatlar var; bunlara bir tür tercih edilen halk statüsü veriyor. Bütün bu şey bir şekilde dengelenmiş. Bu yer nasıl oluyor da birarada kalıyor? Avusturya-Macaristan nasıl birarada duruyor? Kitabın kısımlarından birini şöyle bitiriyorum; Viyena’daki Parlemantoda farklı etnik grupların trampetler çalıp, şarkılar söyleyerek diğer halklardan insanların konuşmalarını bölmeye çalıştıkları şu ünlü sahnenin olduğu bölümü. En azından Avusturya ve Macaristan ile birlikte “üçüncü bir devlet” falan gibi minimal temsiliyet isteyen güney Slavlarıyla binbir sorun yaşanıyor.

Bu şey nasıl bir arada kalıyor? Esasen, şu şekilde. Okuyabileceğiniz şeylerle ilgili kısaca bir şeyler söylüyorum; sadece olana bitene daha anlamlı bakmanızı istiyorum. Her şeyden önce, imparatorluğun dili Almanca. Avusturya-Macaristan’da bir yerlere gitmek istiyorsanız, Almanca bilmeniz gerekir. Böylece, Almanca öğrenmek bir tür sosyal statü değişikliği getiriyor; aynen Fransızca öğrenmek nasıl Gascony’den birinin sosyal statüsünü değiştiriyorsa. Bürokraside bir iş bulabilirsiniz. Eğer ta Bosna-Hersek’in engebeli topraklarına kadar uzanan devasa bir imparatorluğun olsun istiyorsanız, bütün bu işleri yürütecek küçük şapkaları ve küçük masaları olan memurlara sahip olmak zorundasınız. Bir dilin olmak zorunda. İmparatorluğun dili Almanca. Bu insanların Alman olduklarını hissettikleri anlamına gelmez. Zaten Alman değiller. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde Almanca konuşan insanlar. Bu onlar için devlete bir bağlılık sağlıyor.

İkinci olarak, orta sınıf meselesi var. Orta sınıf, bir tek Macar olan Budapeşte hariç, çoğunlukla Alman. Budapeşte’de bir sürü Alman yaşıyor. Konuşmak için keşke biraz daha zamanım olsaydı dediğim şey, ama her şey hakkında da konuşamazsın, bu şehirlerde neler olup bitiyor; bundan geçen gün bir şey münasebetiyle bahsettim. Doğu Avrupa’nın ve Orta Avrupa’nın şehirleri, bu şehirlerin bir tür etnikleştirilmesi söz konusu. İster Budapeşte’den bahsedelim, ister Varşova’dan bahsedelim, nereden olursa olsun, hatta Vilnius’dan, bütün bu şehirlerin geniş bir Alman nüfusu ve geniş bir de Yahudi nüfusu var. On dokuzuncu yüzyılın son 5-10 yılında Estonyalı köylülerin Talin’e, Çek köylülerinin Prag’a, Macar köylülerinin Budapeşte’ye, Litvanyalı köylülerin de Vilnius’a varışlarını görüyorsunuz. Ama Avusturya-Macaristan’a baktığımızda, Budapeşte’de bile, esas olarak Alman ve hâlâ imparatorluğa inancı olan büyük bir orta sınıf görüyorsunuz.

Bir sonraki nokta, hanedan bağlılığı meselesi var. 1848’den beri yerinde oturan şu yaşlı dostumuz Franz Joseph var. 1916’ya kadar yaşıyor, aynı adam. Ona bakınca Viktorya sanki kısa bir süre tahtta kalmış gibi gözüküyor. Halkın bu hanedanlığa bağlılığı vardı. Habsburg

hanedanlığı, Prusya'lularla mücadeleye girip 1866'da savaşı kaybedene kadar Orta Avrupa'da hâkim durumdaydı. Yani bu Franz Joseph var. Bir yandan da Katolik Kilisesi var. Bir sürü Protestan var. Bohemya'daki Çek topraklarında mesela, burada Slovakya hemen hemen çok büyük ağırlıkta Katolikti—ki buraları sonra Çekoslovakya'ya dönüşecek ve gayet barışçıl bir şekilde 1993'te ayrılacaktı. Hırvatistan büyük bir çoğunlukla Katolik, hem de saldırgan bir biçimde.

Eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nun olduğu bu yerlerde geniş Müslüman yerleşim bölgeleri olmasına rağmen, kilise halen birleştirici güç olarak rol oynuyordu; tabii ki herkes için değil, kesinlikle Yahudiler için değil; Çingeneler yani Roma için de değil—ki oralarda pek çok vardı—Protestanlar için de değil, Ortodoks Sırlar için hiç değil: oradaki gerilimlerin bir kısmı bunun yüzündendi. Rusya'yı kendi koruyucuları olarak görüyorlardı. Bununla ilgili daha fazla okuyabilirsiniz; bu başka bir konu. Son olarak da ordu meselesi var. Ordu da bir tür sosyal terfi biçimiydi. Ordunun grevlerde protestolara katılan genç kızları ve kadınları vuran Fransız ordusu gibi kötü bir ünü yoktu. İspanya'daki acımasız Garda Civila gibi de bir ünü yoktu. Ordu imparatorluğu temsil etmek için yararlı bir yol olarak görülüyordu. İyi bir ünü vardı. Almanca, dil olarak komuta diliydi. Askerler ise, askerler bütün halklardan alınıyordu; En azından bu konuda ortak yanları vardı.

Bitirirken, bu imparatorluk hakkında sorulacak en önemli soru, özellikle bütün bu saat boyunca söylediklerimle ilgili olarak, onun niçin parçalandığına bakmak değil, nasıl o kadar uzun süre birarada kalmayı becerdiği sorusudur. Avrupa'da saldırgan milliyetçilik tarafından ondan sonra, hatta önce, Fransız Devrimi'nden bugüne kadar süregelen korkunç olaylar düşünülecek olursa, benim bile bir imparatorluğa nostaljik bir şekilde geriye dönüp bakarak bunu söyleyebileceğimi hiç bir zaman aklımın ucundan geçirmezdim; bu çok ilginç ve üstüne düşünülecek bir durum. Bu notla bitirelim; afiyet olsun ve Çarşamba günü görüşmek üzere.